

ELŐSZÓ

Századunk második felében Románia társadalmában történelmi méretű népmozgalmi folyamatok zajlottak le azoknak a gazdasági-társadalmi változásoknak az összefüggésében, melyeknek során az ország fejlődőben levő ipari-agrár állammá változott. Ezek a változások többszörösen rétegzettek: magukba foglalják – többek között – a demográfiai struktúra tér- és időbeli átrendeződését (a lakosság átalakulását a kor-, foglalkozás-, szakképzettség-mutatók szerint), valamint a településföldrajzban bekövetkezett nagyarányú változásokat, amelyek korántsem befejezettek. Mind-ezen jelenségeket a városok alakulásának, a városi lakosság evolúciójának szintetikus mutatójában ragadhatjuk meg leginkább.

Az 1982-es *Statisztikai Évkönyv* adatai szerint 1981. július 1-én az ország 22 352 635 lakosából 11 867 739 (50,1%) élt községekben, falvakban, valamint városi alárendeltségű községekben, 10 484 896 (49,9%) városokban és municípiumokban. Összehasonlításképpen: 1930. december 29-én ez az arány 79,9%, illetve 20,1% volt 14 280 729 lakosság-összlétszám mellett. A városi lakosság evolúciójának ez a folyamata természetesen szerves összefüggésben áll a század negyedik évtizedének kedvező gazdasági konjunktúrájával (1938-ig), valamint az 1944. augusztus 23-a után kibontakozó szocialista gazdaság- és településfejlesztési programmal, melynek legjelentősebb politikai állomásai a termelőeszközök államosítása, a mezőgazdaság kollektivizálása, valamint a nagyarányú ipartelepítési és -fejlesztési tervek-programok voltak. Ezeknek hatására (és legnagyobb mértékben a kollektivizálással összefüggésben) jöttek létre azok a népességmozgási trendvonalak, amelyek az ötvenes, hatvanas és hetvenes évtizedekre végig jellemzőek, ezekben az években folyamatosan milliós nagyságrendű tömegek áramlottak faluról városra, mezőgazdaságból iparba és terciér szektorokba, országrészekből országrészekbe. A jelzett folyamatok nyilván a népesség természetes reprodukciójának feltételei között zajlottak le, erre pedig az a jellemző, hogy *globálisan* a szülési kedv Romániában (az 1960–1966 közötti periódust kivéve) átlagban mindvégig magasabb volt a KGST-országokénál. Természetesen az *átlag* nem jellemző a népesség sajátos területi, foglalkozási és etnikai struktúráira.

A vázolt időszakban a népességben elkülönül a vándorló (mobil), illetve a lakhelyét, foglalkozási struktúráját, szokásait tekintve állandó (stabil) lakosságcsoporthoz tartozó városoknak és falvaknak egyaránt van történetileg állandó lakossága, amely foglalkozásában, életmódjában, demográfiai szokásaiban hagyományosabb, szokásörző. Természetes, hogy a mobil népesség főleg a fiatal évjáratú csoportokból (kohorszokból) kerül ki, s ezek a csoportok jelentik az intragenerációs szakmai mobilitás fő csoportjait is. A statisztikai évkönyvek mobilitásadatai, valamint a szociológiai kutatások elsősorban az elemi mobilitásra vonatkoznak ma még (a vándorló *egyedek* statisztikai felméréssel és lokalizációjával foglalkoznak), kevésbé lehetséges a különböző válfajú mobilitások összefüggő (gráf-) vizsgálata s a

vizsgálatok eredményeinek az összesítése, hiszen a jelzett folyamatok korántsem zárultak le, bár valószínű, hogy az áttérés az intenzív gazdaságfejlesztési politikára, erősen korlátozni fogja a tömeges vándorlási folyamatot. Számos jel mutat már arra, hogy a nyolcvanas években strukturális változások következnek be a munkaerő-foglalkoztatottság gazdasági lehetőségeiben és tervezésében, következésképpen a vándorlásban is.

A népmozgalmi folyamatokkal szerves összefüggésben megváltozott az ország településrendszere, ezen belül a városok és falvak képe, kommunális és kulturális aspektusa. A településfejlesztés egyik fő jellemzője az volt, hogy a nagy múlttal rendelkező városok esetében a történelmi városmagok köré – és azok kommunális-infrastrukturális szerkezetére – települtek az új – nem egy esetben százezres nagyságrendű – lakótelepek. A népesség nagyarányú városba áramlása jól tükröződik az urbanisztikai képből. A városokat övező lakóháznegyedek (konurbációs körgyűrűk) sajátos problémái – az urbanisztikaiakon túl – olyan jellegzetes életmód-gondokkal társulnak, amelyeknek a vizsgálata még alig kezdődött meg. Abban azonban már egyetértenek a kutatók, hogy az elsőgenerációs városba-települtek – mivel a városba-település fő motivációja az esetek többségében anyagi természetű – elsősorban az anyagi beilleszkedés, a szerzés gondjaival vannak elfoglalva. A lakás (komfort) biztosítása, valamint a családalapítás nehézségei nehezen teszik lehetővé a városi lét sajátos javainak élvezését. (Nemrégiben Molnár H. Lajos *Donki Ákos* című regénye ábrázolta szociológiai hitelességgel a beilleszkedés problémarendszerét.) Az újonnan betelepült rétegben alig van szabadidő-kultúra és kapcsolatteremtési tevékenység – a városi lét egyik fő előnye és jellemzője. Sőt nagyon sok esetben reprodukálódnak a falusi közösségekre hagyományosan jellemző értékek és a körük kapcsolódó szokásrendszerek, kommunikációs és interakcionális tulajdonságok. Gyakori jelenség, hogy az új tömbháznegyedekben elsődleges rokonsági, valamint szomszédsági kapcsolatok szerveződnek, az ünneplési és egyéb rituális szokásokban (el egészen a disznóvágásig) a falu évszázados hagyományai tűnnek fel, egyfajta szegregációképző szokáskultúráként. Mindezek a jelenségek arra mutatnak, hogy a városi beilleszkedés Románia mai urbanizációs folyamatában az egyik legfontosabb szociális és kulturális probléma. Mert ha a primér közösségekben (lásd Tófalvi Zoltán tanulmányát e kötetben) a beilleszkedés többnyire sikeres, a munkásszállásra szorult százezres tömegek, az átmenetibbnél átmenetibb lakásmegoldásokat választó csoportok és egyének esetében nagy az elkallódás társadalmi veszélye. Több tanulmány felhívja a figyelmet arra, hogy Romániában globálisan sikerült megoldani a lakáskérdést az óriási volumenű lakásépítéssel (1971–1981 között félmillió lakrészt építettek). Úgy látszik azonban, hogy a városra települtek egy része számára a lakás megszerzéséig eltelő kritikus periódus túl hosszúnak bizonyul – pontosan azzal összefüggésben, hogy egyrészt nem tudnak takarékoskodni, másrészt nem tudják szabad idejüket megfelelően felhasználni. A jelentős városszociológusok – Alfred Weber, Simmel, Hassinger, Lavedau és Rumpf – már a századforduló körül hangsúlyozták a nagyvárosokról szóló tanulmányaikban, hogy a városnak *végző soron az egyén* életproblémáira kell kielégítő megoldásokat adnia. Az egyes foglalkozási ágakban és szinteken (amint Várhegyi Júlia tanulmánya kifejti) sajátos

szakmai beilleszkedési nehézségek formájában jelentkeznek a városi integráció általában vett gondjai.

A fenti kérdések kapcsán természetesen nem feledkezhetünk meg a községek és falvak urbanizációjáról sem, mivel ez is része az általános településfejlesztésnek. A főleg főútvonalak mentén fekvő községek és falvak bekapcsolódása a munkaerővándorlásba (különösképpen az ingázásba) a lakosság jelentős részének kétlakiságát eredményezik. A civilizációs komfort tekintetében – számos mutató alapján – a kétlaki falvak városiasabbak lehetnek egyes városoknál, mégis messze lemaradnak lakóik kulturális igény szintjének vonatkozásában.

Az urbanizációs folyamatok velejárója a történelmi városi közösségek bomlása és eltűnése is, a bontások számos közösséget és egyént érintenek, hiszen az új városok tömbháznegyedei nemcsak „kifelé”, hanem „befelé” is terjeszkednek, ugyanakkor a kommunális építkezések is megváltoztatják a történelmi városmagokat, valamint azok lakosság-struktúráját.

Általában jellemző a hazai szociológiai kutatásokra – természetesen a jelenben zajló társadalmi folyamatok természete miatt – a nagy tömeges, főleg elemi mobilitási folyamatok vizsgálata. S az is természetes, hogy a városszociológia nálunk részben még faluszociológia (avagy vándorlás-szociológia) – s egy ideig valószínű az is marad. Mindenesetre immár egyre fontosabb lenne a városi beilleszkedés és életmód hangsúlyosabb kutatása, hiszen a városi élet „finomszerkezetét” az ilyen vizsgálatok tárhatnák fel leginkább. E sorok írójának meggyőződése szerint is – mivel a népességstruktúra átalakulása még mindig szimultán folyamat a városi településszerkezet radikális átalakulásával – minálunk a városszociológiai kutatásnak össze kell kapcsolódnia a városi településstruktúra vizsgálatával, hiszen népesedés és építés egymást és a tudatot kölcsönösen meghatározó folyamatok. Park és Burgess a *The City*-ben kifejtett, immár klaszikus szempontjai bizonyára újabb lehetőségeket szolgáltatnának a hazai városiasodási folyamatok jobb megértéséhez. Létay László tanulmánya e kötetben felhívja a figyelmet a kolozsvári monostori negyed jellemzőire, ez a lakónegyed pedig már aggregációs problémákat vet fel, és nem az egyetlen a mai romániai nagyvárosi óriásnegyedek között.

*

A romániai magyarság – szemben például a zömében város lakó németiséggel, zsidósággal és az örményekkel – történelmében először vált többségében város lakóvá! Ez a fordulat a hetvenes évek végére következett be, és egyik alapvető jellemzője az, hogy a mai magyar városi lakosság jelentős része az ország egész lakosságára jellemző mobilitási- városiasodási folyamat eredményeként lett városi lakos. Ugyanakkor részben kicserélődött a történelmi magyar városi lakosság. Sajnos nem rendelkezünk a korösszetétel etnikai felbontású adataival, amelyek lényegesen finomítanák összképünket a régi és új városi magyar lakosság mennyiségi arányait tekintve. A folyamat további területi jellegzetességeket mutat, amennyiben jelentős magyar lakosság került például Brassóba, Medgyesre, Segesvárra – más helyütt csökkent a magyarság számaránya.

Az egyik legfontosabb kérdés, amely ezekkel a tényekkel kapcsolatban fölmerül, az, hogy mennyiben módosítja ez a változás a romániai ma-

gyarok demográfiai szokásait. Csak a házasságok gyakoriságának, a nupcialitásnak, illetve a házasságok termékenységének ismeretében tudnánk jellemezni a városi magyar lakosság jövőbeni alakulásának demográfiai trendvonalait. Ezek vizsgálata azonban szintén a jövő feladata, de fontos feladat, mivel – amint Katus László rámutat – „ez a két index tükrözi elsősorban egy társadalom tudatos demográfiai magatartását.” Mindenesetre a szülési kedv trendvonalainak vizsgálata aligha lenne elképzelhető a különböző kohorszokban végzett longitudinális összehasonlító családszociológiai kutatások nélkül.

A szakmai és társadalmi beilleszkedés a nemzetiségi városlakó esetében sajátos problémákat is felvet, tekintve, hogy a nyelvi-kulturális beilleszkedés feltételei között zajlik. A családon kívül nem rendelkezik már azokkal a primér kapcsolati rendszerekkel, amelyek nemzetiségi identitását a hagyományok automatizmusának segítségével tartják fenn. Ennél fogva igen fontos szerep hárul a nemzetiségi kulturális intézményekre, iskolákra és a tömegkommunikációs intézményekre, rendezvényekre, amelyek a kulturális identitás fenntartását szolgálják, másrészt a városi beilleszkedés és élet minőségi követelményeinek és elvárásainak megfelelő korszerű ismeretekkel anyanyelven látják el a nemzetiségi városlakót. Ismét csak a jövő feladatai közé tartozik a beilleszkedés intézményszociológiai vizsgálata a fenti összefüggésekben.

*

A román szociológiai kutatás a hatvanas évektől kezdve komplex felmérések keretében vizsgálta az urbanizációval-iparosítással kapcsolatos jelenségeket. Egyik igen fontos – modell-értékű – kutatás a Brassó környéki ipari koncentráció vizsgálata volt, de készültek – prospektív célokból – egyéb felmérések is, mint amilyen a Nyugati Érchegység (különösen Béles és környéke) jövőjével kapcsolatos tanulmány volt. A hetvenes években – párhuzamosan az újraéledő szociológiai érdeklődéssel, a képzéssel és a könyvkiadással – a romániai magyar társadalomkutatók (történészek, közgazdászok, filozófusok, szépírók, valamint diákok és autodidakta értelmiségiek) is fokozott érdeklődéssel fordultak a romániai társadalmi jelenségek, ezen belül a magyar nemzetiség életével kapcsolatos problémák felé. A kutatás műhelyei a szerkesztőségek voltak, és műhelyekben és műhelyeken kívül lassan kikristályosodott az a felismerés, hogy a romániai magyarság életében bekövetkezett változást (publicisztikus megfogalmazásban: „városlakó nemzetiség vagyunk”) nyomon követni elemi tudományos igény és feladat, erkölcsi kötelesség.

A Korunk és A Hét hasábjain sokasodtak a városkutatással foglalkozó tudományos igényű írások, de egyéb lapokban is több teret kaptak a beilleszkedéssel (Ifjúmunkás), városfejlesztéssel (Utunk), a városok kulturális lehetőségeivel (Falvak Dolgozó Népe) kapcsolatos írások. (E kötet függelékében tematikus bibliográfiai válogatásban közöljük a város-profilú írások címjegyzékét, azzal a meggyőződéssel, hogy sok olyan érték halmozódott föl bennük, amely nemcsak számontartásra érdemes, hanem a longitudinális vizsgálatoknál is sikerrel alkalmazható anyagot tartalmaz. Sajnálatos módon e kötet szerkesztési munkálatainak befejezéséig a Munkásélet repertóriumra nem készült el. Az 1969–1980-as periódus kiválasztása annak a sajtószociológiai felismerésnek az eredménye, hogy

a városokról szóló írások történelmi okok miatt sűrűsödnek ebben a periódusban.)

A Kriterion 1978-ban jelentette meg *Változó valóság* címmel első – zömében szociográfiai műfajú – tanulmánykötetét, Imreh István szerkesztésében. 1980-ban látott napvilágot a *Korunk* város-profilú *Évkönyve*, 1982-ben újabb *Évkönyve*, amelyben szintén találunk város-orientált tanulmányokat.

A jelen kiadvány szerkesztése 1979-ben kezdődött, 1982-re fejeződött be a tudományos-szerkesztői munka, a kötet záró adatai ezért vonatkoznak 1980-ra.

A városkutatás – önismereti diszciplína.

EGYED PÉTER